

כלכלה וחברה במדינה הדמוקרטית: מדינת רווחה

רציונאל:

שיח הזכויות הוא שיח דינאמי. נקודת המוצא של תוכנית הלימודים ומטרת ההוראה שנגזר ממנה בהקשר של זכויות חברתיות היתה מקורן של זכויות אלה. העובדה שזכויות חברתיות תלויות בפעולה יזומה של המדינה, כלומר – מוענקות, נמצאת במרכז השיח ולכן גם הושם הדגש על הויכוח התיאורטי הקיים, לכאורה, סביב מחויבות המדינה הדמוקרטית למימוש זכויות אלה. היום לא ניתן לדבר על המדינה הדמוקרטית המודרנית מבלי להכיר את המושג "**מדינת רווחה**" ולהבין את מקומו במרחב הדמוקרטי המדינות הדמוקרטיות היום ממלאות סלן, ברמה כזו או אחרת, תפקיד בתחום הכלכלי – חברתי במדינה, ובמסגרת תפקיד זה רואות עצמן אחראיות להבטחת שירותים חברתיים שונים; שירותים חברתיים המבטיחים את מימושו של זכויותיו החברתיות של הפרט. הדיון האמיתי היום מתמקד בהיבט המעשי של **היקף** הענקת הזכויות ו**רמת** השירותים החברתיים – כלכליים אותם מציעה המדינה לתושביה ולא בויכוח העקרוני על עצם תפקידה של המדינה במתן זכויות אלה. העברת הדגש, גם בהוראת הנושא, לרמה המעשית, תאפשר לנו ליישם את הנלמד ולקיים דיון אקטואלי התואם את המתרחש בפועל [ולא להישאר ברמה הפילוסופית העקרונית]. המבנה הספיראלי של תחום הדעת שלנו מוצא ביטוי בעדכון המוצע. על מנת להבין את מלוא משמעותה של מדינת הרווחה יש להבטיח שהקשר בין השקפות עולם חברתיות – כלכליות לבין זכויות חברתיות ומקומן במדינות המקיימות משטר דמוקרטי נהיר לתלמיד¹.

התוספת להלן מצומצמת מאד ונוגעת להבנה בסיסית של המושג "מדינת רווחה".
דיון מעמיק ומפורט יותר על מדינת הרווחה והפעלתה במדינות השונות נכלל במסגרת לימודי המגמה, לתלמידים המרחיבים לחמש יח"ל במגמת אזרחות, שם מוקדשת יחידת לימוד שלמה לנושא החברתי-כלכלי, בדגש על מדינת הרווחה.

פריט מידע מרכזי: ג'וני גל – מדינת הרווחה – ע' 228-232. קובץ מצורף.

תוכן העניינים:

- א. מטרת ההוראה
- ב. עיקרי התוכן להוראה
- ג. רשימה ביבליוגרפית
- ד. קישורים לנושאים רלוונטיים בתוכנית הלימודים
- ה. הצעות דידקטיות להוראה
- ו. שאלות תרגול
- ז. העשרה - קישור להרצאות / סרטונים / נתונים

¹ כדי להבהיר קשר זה עודכנו מטרת ההוראה של נושא הגישות החברתיות – כלכליות ושל נושא הזכויות החברתיות ונכתב מדריך למורה המפרט את עיקרי התוכן להוראה וכולל הצעות דידקטיות להוראה. ראו יחידות ההוראה הרלוונטיות באתר <http://citizenship.cet.ac.il> - הפריטים המוצגים באתר **משלימים ומעדכנים** את הכתוב בספר הלימוד "להיות אזרחים בישראל" ובספר הלימוד "אזרחות לבגרות" בנושא הגישות החברתיות – כלכליות ובנושא הזכויות החברתיות.

א. מטרת הוראה

[שימו לב: מטרת ההוראה של הגישות החברתיות – כלכליות בדמוקרטיה ושל נושא הזכויות החברתיות עודכנו. ראו יחידות הוראה בנושא גישות חברתיות – כלכליות ובנושא זכויות חברתיות באתר אזרחות החדש - [אזרחות](http://citizenship.cet.ac.il) - <http://citizenship.cet.ac.il>]

מטרת הוראה – מדינת רווחה

- ✓ התלמידים יכירו את המושג "מדינת רווחה".
- ✓ התלמידים יבינו שכיום כל המדינות הדמוקרטיות הן מדינות רווחה, וההבדל ביניהן הוא ברמת הרווחה שהן מבטיחות לתושביהן
- ✓ התלמידים יבינו שהענקת שירותים חברתיים – כלכליים על ידי המדינה משמעה מימוש זכויותיו החברתיות של כל פרט במדינה
- ✓ התלמידים יבחינו בין "סעד" לבין "רווחה" ויבינו שמדינת רווחה אינה מסתפקת בסיוע לנזקקים אלא מעניקה גם שירותים חברתיים לכלל הפרטים במדינה על בסיס אוניברסאלי.
- ✓ התלמידים יבינו שהגישות החברתיות – כלכליות: הגישה הליברלית והגישה הסוציאל – דמוקרטית הן גישות תיאורטיות, הנמצאות משני צדיו של קו רצף, ואין מדינה בה מתרחש מימוש מלא של אחת מגישות אלה.
- ✓ התלמידים יבחינו בין המדיניות אותה מפעילה המדינה בפועל, שהיא תמיד מורכבת, לבין הגישות התיאורטיות, ויבינו שאין "מדינה ליברלית" או "מדינה סוציאל-דמוקרטית" באופן דיכוטומי.

מושגים מהותיים - מרכזיים: מדינת רווחה; סעד; רווחה; "רשת ביטחון"

מטרות פדגוגיות בתחום המיומנויות:

- ✓ הבחנה בין רצף לבין דיכוטומיה
- ✓ הבחנה בין השקפות עולם ועמדות תיאורטיות, שהן בחרות וחדות לבין המציאות המורכבת שהיא תוצר של מדיניות בפועל

ב. עיקרי התוכן להוראה

[שימו לב: עיקרי התוכן להוראה של הגישות החברתיות – כלכליות בדמוקרטיה ושל נושא הזכויות החברתיות עודכנו. ראו יחידות הוראה בנושא גישות חברתיות – כלכליות ובנושא זכויות חברתיות באתר אזרחות החדש - [אזרחות](http://citizenship.cet.ac.il) - <http://citizenship.cet.ac.il>]

- ידע קודם נדרש להבנת הנושא: **גישות חברתיות כלכליות וזכויות חברתיות.**
- מדינת רווחה

מדינת רווחה²

בפרק העוסק בגישות חברתיות – כלכליות בדמוקרטיה דובר על קיומן של שתי גישות מרכזיות: הגישה הליברלית והגישה הסוציאל-דמוקרטית.

השקפות העולם השונות בדבר תפקידה של המדינה הדמוקרטית בתחום החברתי – כלכלי, הנבעות מהמתח הקיים בתחום זה בין ערכי החירות והשוויון, שהם ערכי יסוד בדמוקרטיה, משפיעות על מדיניות החברתית – כלכלית של המדינות השונות ועל פעולותיהן בתחומים אלה. אולם אין בנמצא מדינה דמוקרטית המיישמת הלכה למעשה את אחת הגישות: הליברלית או הסוציאל-דמוקרטית **כלשונה**.

מקובל לומר שכל המדינות הדמוקרטיות המפותחות היום הן **מדינות רווחה**; כלומר – מדינות המקיימות כלכלת שוק אך גם האות מחובתן לדאוג לקיומם של שירותים חברתיים שיבטיחו מימושן של זכויות חברתיות וכלכליות בתחומי החינוך, הבריאות והרווחה³.

המדינות הדמוקרטיות השונות נבדלות זו מזו במידת השירותים הניתנים וברמתם. שונות זו נובעת, בין היתר, מהשקפת העולם החברתית-כלכלית המנחה את המדינה ואת הממשל המכהן בה בתקופת זמן נתונה.

חשוב להבחין בין השקפת עולם חברתית – כלכלית, שהיא התיאוריה המנחה את קובעי המדיניות, לבין מדיניות חברתית – כלכלית, שהיא דרך הפעולה המבוצעת בפועל.

מדינת רווחה היא מדינה המקיימת **מדיניות** חברתית – כלכלית של **רווחה**, כלומר – מדינה המספקת שירותים חברתיים, ברמה כזו או אחרת, לכלל הפרטים החיים בקרבה.

מדינת הרווחה הדמוקרטית יכולה לצאת הן מכיוון השקפת העולם הליברלית והן מהכיוון של השקפת עולם סוציאל-דמוקרטית.

מדינת הרווחה הפועלת על פי הגישה הליברלית יוצאת מהנחה שהפרט אחראי לקידומו הכלכלי והחברתי, וקידום זה יתרחש ככל שהשוק יתנהל מעצמו תוך קיומה של תחרות בין הפרטים. עם זאת מבינה המדינה שכלכלת השוק לבדה אינה מספיקה ושעליה לספק שירותים חברתיים בסיסיים לצד כלכלת השוק.

מדינת הרווחה הפועלת על פי הגישה הסוציאל-דמוקרטית יוצאת מהנחה שלחברה יש אחריות כלפי הפרט, ולכן עליה לדאוג לענייניו הכלכליים והחברתיים, תוך עידוד הסולידריות החברתית; אך המדינה מבינה שלצד מעורבותה בתחומים אלה יש לקיים גם כלכלת שוק.

העשרה: מדינת הרווחה על ציר הזמן⁴

את ניצני מדינת הרווחה ניתן למצוא עוד במאה ה-19 – ביסמארק מנהיג מערכת ביטוח סוציאלי בגרמניה, כחלק ממאבקו בתנועה הסוציאל – דמוקרטית.

התפתחותה של מדינת הרווחה במחצית הראשונה של המאה ה-20, בין מלחמות העולם, בעקבות המשבר הכלכלי הגדול שפקד את המדינות המתועשות; מדינות שקידשו את השוק החופשי ואת אחריותו של הפרט לעצמו ללא התערבות המדינה, למעט הגנה בסיסית על העובדים מפני תאונות, זקנה ואבטלה.

המשבר הביא להבנה שיש לספק הגנה גם למי שאינו עובד, ואינו יכול לעבוד שלא באשמתו.

למעשה אימצו כל המדינות הקפיטליסטיות את רעיון מדינת הרווחה, מתוך הבנה שלצד השוק החופשי חייבת להיות גם התערבות של המדינה; הבנה שלקפיטליזם הטהור אין מענה ראוי היכול למנוע משברים כלכליים, ולכן – שמירה על שוק חופשי מחייבת התערבות כזו או אחרת של המדינה בחיי החברה והכלכלה.

בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה מתחיל "עידן מדינת הרווחה".

ביטוי הצהרתי של עידן זה ניתן למצוא בהכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם [10 בדצמבר 1948], המכילה בתוכה התייחסות ליכויות סוציאליות, וכן באמנה הבינלאומית בדבר זכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות שנחתמה ב-1966.

מאז ידעה מדינת הרווחה עליות וירידות שהושפעו מתפיסות העולם הכלכליות ששלטו במדינות השונות בתקופות כאלה ואחרות [שנות ה-70 של המאה ה-20 היו שנים בהן שלטה התפיסה הקפיטליסטית בארה"ב של רייגן ובבריטניה של תאצ'ר]; אולם באף אחת מהתקופות לא נעלמה מדיניות הרווחה לחלוטין.

² תוספת לספרי הלימוד

³ ראה בפרק העוסק בזכויות האדם והאזרח במדינה דמוקרטית - כולל עדכון והשלמה בנושא זכויות חברתיות אתר [אזרחות](#)

⁴ ג'וני גל, מדינת רווחה [ראו פריט מצורף]

פעולותיהן של מדינות הרווחה השונות נמצאות על קו הרצף שבין שתי גישות הקצה: **הגישה הליברלית** – על פיה הפרט אחראי לעצמו ועל המדינה להימנע ככל האפשר מהתערבות בענייניו הכלכליים והחברתיים; לכן תעניק המדינה הפועלת מתוך השקפת עולם זו שירותים חברתיים בסיסיים בלבד. לעומתה הגישה **הסוציאל-דמוקרטית** – הרואה במערבות המדינה חלק בלתי נפרד מאחריותה של המדינה לפרט, מיכולתה ומחובתה של המדינה להבטיח לכל פרט את הבסיס הכלכלי – חברתי שיבטיח לו מימוש מהותי של זכויותיו ושל חירותו; מדינה הפועלת מתוך השקפת עולם זו תעניק שירותים חברתיים – כלכליים רבים ומגוונים.

לא פעם קיים פער בין השקפת העולם הבסיסית בה דוגלת המדינה, כפי שנקבעה בחוקתה ובכללי היסוד עליהם קמה, או בנורמות שהתקבעו במהלך שנות קיומה, לבין פעולותיה הנגזרות ממדיניות של הממשל המכהן בתקופת זמן נתונה; מדיניות המושפעת מהמצב הכלכלי של המדינה ברגע נתון ומהשקפת העולם ממנה נגזר הפתרון למצב זה.

למשל: במצב של אחוזי אבטלה גבוהים – האם על מדינה להילחם באבטלה על ידי הפסקת תשלום דמי אבטלה / הבטחת הכנסה למי שאינו עובד, או שהפתרון יהיה ביצירת מקומות עבודה נוספים, על ידי המדינה, שיאפשרו למובטלים לצאת לעבודה?⁵

בכל המדינות הדמוקרטיות פועלת היום כלכלת שוק [עם מידה כזו או אחרת של התערבות ממשלתית] וקיימת תחרות בתחום החברתי – כלכלי. כל המדינות מעניקות לכל הפחות "רשת בטחון", שתפקידה להבטיח לכל פרט, שמסיבות שונות אינו מצליח לקיים עצמו, **רמת חיים אלמנטרית**⁶. "רשת הביטחון" מעניקה **סעד** לנזקקים.⁷ **רווחה** היא הבטחת **רמת חיים סבירה ונאותה**, גבוהה מרמת החיים האלמנטארית הדרושה לקיום הבסיסי, ולכן מדינת רווחה תעניק, בנוסף לסעד, **גם** שירותים חברתיים – כלכליים לכלל התושבים.⁸ היקפם של שירותים אלה ורמתם נקבעים בהתאם לנקודת המוצא ממנה יוצאת המדינה: תפיסת עולם סוציאל-דמוקרטית או תפיסת עולם ליברלית; כלומר – בהתאם למה שנראה בעיני המדינה והממשל המכהן "תנאי חיים סבירים ונאותים".

מהי, אם-כך, מדינת רווחה?⁹

ישנם סוגים שונים של מדינת רווחה וקשה לדבר על דגם אחד, שיגדיר באופן ברוח את המושג. בנוסף, תפקודה של מדינת הרווחה ידע עליות ומורדות במהלך השנים, ומופיעה השונים תלויים רבות במצב החברתי – כלכלי הן ברמה הארצית והן ברמה הגלובלית.

ככלל, "מדינת רווחה" היא מדינה דמוקרטית¹⁰, מפותחת, המקיימת כלכלת שוק ומספקת, כחלק בלתי נפרד ממחויבותה כלפי תושביה, את צרכיהם האנושיים הבסיסיים. סיפוק צרכים אלה נעשה על ידי הבטחת ביטחונם הסוציאלי של התושבים, באמצעות סיפוק רצפת הכנסה, תזונה, טיפול רפואי, חינוך, דיוור, תעסוקה ושירותי רווחה אישיים לכל תושביה; כל זאת תוך שאיפה לצמצם במידה מסוימת את הפערים החברתיים. הגדרת רמת הביטחון הסוציאלי אינה אחידה, וכל מדינה קובעת לעצמה את הרף בהתאם להשקפת עולמה ולמצבה הכלכלי בתקופת זמן נתונה.

⁵ דוגמא קונקרטית לפער מה ניתן לראות במאבק האידיאולוגי בארה"ב סביב ביטוח הבריאות שביקש הנשיא אובמה להנהיג – קיי שורים לתיאור **הפגנת ענק** נגד **הרפורמה בבושינגטון** וכן דבריו של יו"ר בית הנבחרים החדש בתום יום הבחירות לקונגרס שנערכו ב-2 בנובמבר 2010 - **קיבלו מנדט לביטול חוק הבריאות**.
⁶ גם "רשת הביטחון" שונה בהיקפה ממדינה למדינה, ותלויה בהשקפת העולם המנחה אותה. אך היא היקפה אשר יא – מדובר בהענקת **סעד** למקרים בלבד כדי לשמור על סף קיום בכבוד. בנושאה הוגשה עתירה לבג"ץ על-ידי אזרחים שנפגעו מקיצוץ קצבאות אבטחת הכנסה ומספר ארגונים חברתיים. להלן **קישור** לדף ריכוז האירועים והפרשנויות סביב אירוע זה.

⁷ סעד ניתן ליחיד המקק, והוא תלוי מבחן סף שרק מי שעומד בזכאי לתמיכה: מבחן הכנסה לקבלת אבטחת הכנסה; מבחן כשירות לקבלת עזרה סיעודית ועוד. רווחה היא שירות אוניברסאלי הניתן לכולם, בלי קשר למקקו.

⁸ ד"ר ענת מאור מכהנת "טרמפולינה" – מבחינת "מקפצה כלכלית - חברתית" לכולם, להבדיל מ"רשת הביטחון" שהיא ההגנה הבסיסית ביותר המובטחת למקקים

⁹ ג'וני גל, מדינת רווחה [ראו פריט מצורף]

¹⁰ שימו לב: גם מדינות לא דמוקרטיות מקיימות צורות שונות של מערכת רווחה, אך השיח האקדמי מייחס את הכינוי "מדינת רווחה" רק למדינות הדמוקרטיות, מתוך הנחה שמדובר כאן במדיניות הנובעת מתפיסת עולם הרואה את האדם וחיותיו במרכז [כלומר - דמוקרטית] ופעולות הרווחה המוצעות הן פעולות שמטרתן הגנה על זכויות האדם ומימושן [השירותים החברתיים כמקדמים את מימוש זכויותיו הבסיסיות של האדם וחיותיו הפוליטיות של האזרח במדינה הדמוקרטית]

ניתן להצביע על מספר מאפיינים הכרחיים המשותפים לכול מדינות הרווחה¹¹:

א. מדינה מתועשת, מפותחת ועשירה באופן יחסי [שכן היא זקוקה למשאבים שיכסו את עלויות מערכות הרווחה שהיא מפעילה]

ב. מדינה קפיטליסטית בעלת כלכלת שוק מפותחת.

ג. מדינה בעלת משטר דמוקרטי, המכיר בזכויות האזרחיות (הבסיסיות), הפוליטיות והחברתיות של תושביו. הכרה בזכויותיו של הפרט לקבל שירותי רווחה מהמדינה כחלק בלתי נפרד מזכויות היסוד שלו כתושב המדינה.

לסיכום:

"מדינת רווחה" היא מדינה דמוקרטית, המקיימת **מדיניות רווחה** שמשלבת בין כלכלת שוק לבין מתן שירותים חברתיים - כלכליים לתושביה.

מדיניות זו נעה במרחב שבין רווחה סלקטיבית, שפירושה מתן סעד לנזקקים; מעין "רשת ביטחון", לבין רווחה אוניברסאלית - הענקת שירותים חברתיים לכל.

הן היקף הסעד [הרווחה הסלקטיבית] והן היקף הרווחה האוניברסאלית אינם אחידים, והם תלויים בהשקפת העולם המנחה את מקבלי ההחלטות וביכולתם הכלכלית להעניק שירותים אלה.

ג. רשימה ביבליוגרפית:

גל, ג'וני. "מדינת רווחה" בתוך: א. רם ונ. ברקוביץ (עורכים), אי-שוויון, עמ' 228-232. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון, (2006).

דורון, אברהם. מדינת רווחה בעידן של תמורות. ירושלים: מאגנס, תשנ"ב.

ד"ר מאור, ענת. "הטרמפולינה" עדכן (האו"פ) 47 (ינואר 2008). 2 אוקטובר 2010

<http://www.openu.ac.il/Adcan/adcan47/pages32-35.pdf>

סיטבון, עופר. "עלייתה וירידתה של מדינת הרווחה". YNET (10 יוני 2007). 2 אוקטובר 2010

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3410709,00.html#n>

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות (1966) מתוך: אתר האגודה לזכויות

האזרח. 2 אוקטובר 2010

<http://www.acri.org.il/story.aspx?id=102>

ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (10 דצמבר 1948) מתוך: אתר הכנסת. 2 אוקטובר 2010

http://www.knesset.gov.il/docs/heb/un_dec.htm

קורא, מיכל. "שינויים במבנה מדינת הרווחה – מביטוח סוציאלי לשירות ממשלתי" ביטחון סוציאלי, מס 67 ' 67

דצמבר 2004 ע' 82-62. 5 בנובמבר 2010

<http://www.btl.gov.il/SiteCollectionDocuments/btl/Publications/SocialSecurity/67/article4.pdf>

ד. קישורים לנושאים רלוונטיים בתוכנית הלימודים

גישות חברתיות כלכליות; זכויות חברתיות

¹¹ ג'וני גל, מדינת רווחה [ראו פריט מצורף]

ה. הצעות דיסקטיות להוראה

להלן מספר הצעות לתרגול שיסייעו להשיג את מטרות ההוראה – הן ברמת התוכן והן ברמת המיומנויות:

להבנת הקשר בין מדינת רווחה לבין גישות חברתיות – כלכליות בדמוקרטיה: מומלץ כבסיס לדיון בכתה

פסקה מעובדת מפריט המידע: מדינת רווחה / ג'וני גל (ע' 230):

את אב הטיפוס של מדינת הרווחה ניתן לקשר לשמותיהם של שני בריטים – ג'ון מינארד קיינס (Keynes) ווויליאם בֵּוֹרִידֵג' (Beveridge) שפעלו במחצית הראשונה של המאה ה-20. הכלכלן קיינס טען כי הדרך היחידה שבה תוכל המדינה הקפיטליסטית לשרוד היא באמצעות התערבות ממשלתית כדי לייצב את השוק החופשי. לדבריו הממשלה, באמצעות תקציבה, צריכה לכוון ולסייע לתפקוד השוק ולהבטיח תעסוקה מלאה. את היעדים של יציבות השוק ותעסוקה מלאה ניתן להשיג, אמר קיינס, על-ידי צמיחה כלכלית מתמשכת, זו תובטח באמצעות השקעות ממשלתיות, תשלומי העברה¹² לתושבים באמצעות מערכת הרווחה ונכונות ליצור גירעון תקציבי בתקופות של מיתון כלכלי. בוורידג' טען כי ניתן להילחם במחסור ולחסל את העוני על-ידי יצירת תעסוקה מלאה ועל-ידי הקמת מערכת כוללת של בטחון סוציאלי שתבטיח לכל אדם מינימום לקיום וגישה חופשית לשירותי הרווחה, החינוך והבריאות בלי קשר להכנסתו.

הייחוד של תכנית בוורידג' הוא בכך שהיא הציעה מערכת שתשרת את כל האזרחים ותמומן על-ידי כולם. לא עוד מערכת סעד שתשרת רק את הנזקקים ואת השוליים של החברה, אלא מערכת שתעניק לכל אדם בחברה, מבלי קשר למעמדו או למצבו, את התנאים לקיום בכבוד מהיום שמוּלד ועד ליום מותו. מערכת הביטחון הסוציאלי על-פי בוורידג' הינה אינטרס משותף לכולם, כיוון שאיננה מיועדת אך ורק לעניים ולמסכנים, אלא מעניקה זכויות חברתיות וביטחון לכל תושבי המדינה. תכנית אוניברסאלית, תכנית שאיננה מגבילה את הזכות אליה באמצעות מבחן, אשר בודק את נזקקותו של האדם, אלא מספקת שירותים לכל האזרחים על בסיס אוניברסאלי.

שאלות לדיון:

קיינס ובוורידג' יוצאים מנקודות מוצא שונות, אך מגיעים שניהם למסקנה בדבר מחויבותה של המדינה למדיניות רווחה.

קראו את דבריהם המובאים בקטע והסבירו:

- מהי השקפת העולם החברתית – כלכלית המנחה כל אחד מהם? נמקו את תשובתכם.
- מי מהדוברים מוכן להסתפק בסעד רווחה בסיסית ומי חותר יותר לכיוון מדינת רווחה רחבה? נמקו את תשובתכם.

להבנת הקשר בין זכויות חברתיות לבין מדינת רווחה: מומלץ לתרגול לאחר שהתלמידים למדו מהן זכויות חברתיות

א. קראו את הסיכום בנושא מדינת רווחה.

ב. הציגו את המושג "מדינת רווחה".

ג. קראו את המבוא לאמנה הבינ"ל בדבר זכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות שלהלן:

"המדינות שהן צד באמנה זו,

בשימן אל לבן כי בהתאם לעקרונות המוצהרים במגילת האומות המאוחדות, ההכרה בכבודם העצמי ובזכויותיהם השוות והבלתי ניתנת לשלילה של כל בני משפחת האדם היא יסודם של החירות, הצדק והשלום בעולם, בהכיר כי זכויות אלו נובעות מכבודו העצמי של האדם,

בהכיר כי בהתאם להצהרה האוניברסלית בדבר זכויות האדם אפשר יהא להשיג את האידיאל של בני אנוש חופשיים הנהנים מחופש מפחד וממחסור רק אם ייווצרו התנאים שבהם יוכל כל אדם ליהנות מזכויותיו הכלכליות, הסוציאליות והתרבותיות כמזכויותיו האזרחיות והמדיניות,

בשימן את לבן להתחייבותן של המדינות לפי מגילת האומות המאוחדות לתמוך בכיבודן ובשמירתן האוניברסליים של זכויות האדם וחירותיו,

בהבין כי היחיד, בהיותו נושא בחובות כלפי יחידים אחרים וכלפי הציבור שאליה הוא משתייך, מוטלת עליו אחריות להשתדל למען קידום הזכויות שהוכרו באמנה זו ושמירתן.

הסכימו על סעיפים אלה:..."

ד. הסבירו את הקשר בין הנאמר במבוא לאמנה לבין ביסוסה של מדינת רווחה במדינת הדמוקרטיה.

¹² תשלומים המועברים מהשלטון ישירות ליחידים קצבאות סעד, אבטחת הכנסה, דמי אבטלה וכו'.

להבנת ההבדל בין סעד לבין רווחה: מומלץ לתרגול לאחר שהתלמידים למדו מהן זכויות חברתיות.

1. "במדינת סעד מדברים על **רשת ביטחון** הבאה להבטיח קיום מינימאלי. מדינת הרווחה חאה מחובתה לשמש **מקפצה** לאזרחיה, שבעזרתה יוכלו לממש פוטנציאל ושיאפות" [ד"ר ענת מאור¹³]:

לפניך רשימת מקרים בהם קיימת תלות בין האדם למדינה בתחום החברתי – כלכלי.

א. מייין את המקרים, באמצעות טבלה ממינית, על פי הקטגוריות: "רשת בטחון" ו"מקפצה".

- 1) אדם שפוטר מעבודתו מקבל דמי אבטלה למשך תקופת זמן הקבועה בחוק.
- 2) כל הילדים החיים במדינה זכאים לחינוך חינם מטעם המדינה מגיל 5 עד גיל 18.
- 3) כל המשפחות שבהן ישנם ילדים עד גיל 18 זכאיות לקצבת ילדים. סך הקצבה נקבע על פי מספר הילדים במשפחה.
- 4) כל מי שנמצא מתחת לרמת הכנסה מסוימת (מתחת ל"קו העוני") יכול לקבל מהמדינה דיור בסיסי.
- 5) המדינה בונה דיור ציבורי כדי לאפשר לזוגות צעירים לרכוש לעצמם דירה במחיר סביר.
- 6) המדינה מסבסדת נסיעה בתחבורה ציבורית לבני 60 ומעלה.
- 7) המדינה מחייבת את כל תושביה בביטוח בריאות ממלכתי ובתמורה מקבל כל אדם טיפול רפואי הולם.
- 8) המדינה מעניקה סיוע לקשישים בניהול משק הבית, בתנאי שהקשיש מוכיח שאינו יכול לבצע פעולות פשוטות לבדו.
- 9) המדינה קובעת בחוקיה תנאי העסקה סבירים, שמבטיחים שכר הולם, מגדירים את שעות העבודה ושעות המנוחה להם זכאי כל עובד ועוד. המדינה גם מחייבת את המעסיקים להבטיח תנאים אלה לכל עובדיהם.
- 10) המדינה מסבסדת מוצרי יסוד כלחם וחלב, הנמכרים במחיר אחיד בכל הארץ.
- 11) אדם שהכנסתו החודשית אינה מגיעה לשכר המינימום מקבל מהמדינה "השלמת הכנסה".

ב. נסח מסקנה העולה מהמיון שערכת. במסקנה התייחס למקבל ההטבה הכלכלית ולדרך בה היא מגיעה אליו.

ג. הסבר במילותיך את ההבדל בין "סעד" ל"רווחה".

2. חפש במקורות שונים מידע על מערכת החינוך הציבורית בארה"ב וענה על השאלה:
מערכת החינוך הציבורית בארה"ב – סעד או רווחה? נמק את תשובתך.

התשובה לשאלה זו אמורה לסייע לתלמיד להבין את ההבדל בין השקפת עולם תיאורטית לבין קביעת מדיניות חברתית – כלכלית ויישומה בפועל. כלומר, התלמיד יגיע להבנה שמערכת החינוך הציבורית בארה"ב נכנסת תחת הכותרת של "רווחה". החינוך הוא שירות חברתי הניתן לכולם, ללא צורך במבחן הכנסה כלשהו לקבלת ההטבה. ארה"ב, הידועה כמדינה המונעת לרוב על ידי השקפת עולם ליברלית בתחום החברתי – כלכלי, מספקת שירותי חינוך לכל על בסיס אוניברסאלי.

¹³ "הטרמפולינה" עדכון (האו"פ) 47 (ינואר 2008).

דין אקטואלי

בישיבה של ועדת העבודה, הרווחה של הכנסת (יוני 2009), שעסקה בנושא התעסוקה [תכנית ויסקונסין], פנה אחד מחברי הכנסת לבני נוער שנכחו בדיון והסביר:

"...יש שאלה למה המדינה אחראית ויש אנשים שחושבים שמדינה היא מקום בו נמצאים אנשים וכל אחד צריך לקחת בעצמו את האחריות. בקבוצת חברי הכנסת שנמצאת כאן יש מי שחושב שמדינה צריכה לספק כל מיני דברים כמו בריאות, חינוך, תעסוקה, ועל זה אנחנו מדברים, על עבודה. האם התפקיד של מדינה לספק לאזרחים שלה גם עבודה או שהיא צריכה לקחת גורם נוסף כדי לספק את העבודה הזאת. זה הדיון כאן. איזו מין מדינה אנחנו חוצים, שיש בה יותר אחריות או פחות והיא נותנת לכל אחד להיות איש גדול, להגיע להיות מנכ"ל בנק הפועלים שמרוויח בחודש אחד מה שמורה תרוויח במשך 25 שנות עבודתה.

השאלה היא מאוד פשוטה והיא למה יש לנו יותר סיכויים, להיות מנכ"ל בנק הפועלים שמרוויח בחודש אחד את מה שמורה מרוויחה במשך 25 שנים, או להיות המורה הזאת. אני למשל טוען שיש לי יותר סיכוי להיות המורה ולא מנכ"ל בנק הפועלים או יולי עופר או מישהו אחר ולכן אני חוצה יותר פיתוח. זה הרעיון הכללי. איך שלא תיקחו את זה, יש רק שאלה אחת מרכזית והיא מי מקבל כמה ולמה, מי משלם כמה ולמה, וגם אתם יכולים לשאול את השאלה מי מקבל. זאת כל השאלה בתחום העבודה, בתחום החינוך, בתחום הבריאות, בתחום השכר, בתחום הביטוח הלאומי ובכל התחומים.

לכן אני מציע שתמיד תשאלו את השאלה הזאת לפני שאתם באים להחליט החלטה וניתוח, לפני שאתם מצביעים, לפני שאתם בוחרים, ואל תהיו כמו הבן הזה שלא ידע לשאול. הבן שלא ידע לשאול בהגדה הוא הבן הכי גרוע כי הוא מנציח מצב שמי שמתן את התשובות בלי שאלות, הוא שקובע."

[מתוך: **פרוטוקול מס' 27 מישיבת ועדת העבודה, הרווחה והבריאות** יום שלישי, כ"ד בסיון התשס"ט (16 ביוני 2009), שעה 10:00]

שאלות לדיון:

חבר הכנסת מתייחס בדבריו לתפקיד המדינה בתחום הכלכלי – חברתי, כפי שהוא תופס אותו, וכן לתפקיד האזרח במדינה הדמוקרטית אל מול השלטון הנבחר. שאלות אפשריות לדיון:

- א. מהי השקפת העולם החברתית – כלכלית המנחה את חבר הכנסת? נמק את תשובתך.
- ב. האם חבר הכנסת מוכן להסתפק בסעד ורווחה בסיסית? נמק את תשובתך.
- ג. חבר הכנסת מבקש מבני הנוער, אזרחי העתיד: "אל תהיו כמו הבן שלא ידע לשאול". לאיזו חובה מחובותיו האזרחיות של האזרח במדינה הדמוקרטית מתייחס חבר הכנסת? נמק את תשובתך.

תרגול המשגה

הבנת המושג "מדינת רווחה" תלויה בהבנת התלמידים את הגישות החברתיות – כלכליות ואת ההבדל ביניהן.

לשם כך מומלץ להתעכב שנית על מושגים אלה ולהבטיח שהתלמידים יודעים להציגם.

להלן דרך נוספת לבניית מושג ולהצגתו:

המכנה המשותף – רכיבים מכלילים – עולם התוכן אליו קשור המושג.
השונה – רכיבים ייחודיים – שונות המושג ממושגים אחרים המרכיבים את עולם התוכן אליו קשור.
הצגה מלאה של מושג תכלול הן את **המכנה המשותף** – הרכיבים המכלילים, והן את **השונה** – הרכיבים הייחודיים.

להלן הצעה לטבלה שתאפשר הצפת הרכיבים לצורך ההמשגה:

מכנה משותף רכיבים מכלילים	השונה רכיבים ייחודיים

דוגמא למילוי הטבלה:

מכנה משותף רכיבים מכלילים	השונה רכיבים ייחודיים	מכנה משותף רכיבים מכלילים
גישה חברתית - כלכלית	גישה ליברלית	גישה סוציאל-דמוקרטית
השקפת עולם – ערך מרכזי	חירות האדם	שוויון בין בני האדם
התייחסות למתח בין ערכי החירות והשוויון בתחום החברתי - כלכלי	הדגשת ערך החירות גם בתחום הכלכלי	הדגשת ערך השוויון גם בתחום הכלכלי
התייחסות לערך החירות	חירות [כמעט] מלאה בכל תחומי החיים	חירות מוגבלת במידה בתחום החברתי - כלכלי
התייחסות לערך השוויון	שוויון פורמאלי – על המדינה לדאוג ליחס <u>שווה</u> לכולם בכל תחומי החיים	שוויון מהותי – למדינה מותר להתערב ולהעניק יחס מועדף על מנת להבטיח לכל פרט את שוויון ההזדמנויות בתחום החברתי - כלכלי
אחריות לענייניו החברתיים כלכליים של הפרט	אחריות הפרט לעצמו אינדיבידואליות	אחריות החברה לכלל הפרטים סולידריות חברתית
מידת מעורבות והתערבות המדינה בתחום החברתי-כלכלי	מועטה ביותר – רק במקום שההתערבות הכרחית לקיום אלמנטארי של הפרט ולצרכיה הבסיסיים של המסגרת המדינית. עידוד כלכלת שוק ותחרות בין הפרטים	מעורבות והתערבות שמטרתה להביא לצמצום הפערים החברתיים – כלכליים בין הפרטים בחברה. התערבות בכלכלה להבטחת השתתפותו של כל פרט בחיים הכלכליים

בניית המושג:

- א. בניית שלד באמצעות העמודה הימנית – המכילה את כותרות המכנה המשותף.
- ב. השלמת המושג בהתאם לרכיבים השונים.

דוגמא לשלד התשובה:

הגישה ה..... היא גישה חברתית – כלכלית, היוצאת מהשקפת עולם בה הערך המרכזי הוא..... בהתייחסה למתח בין ערכי החירות והשוויון בתחום הכלכלי-חברתי מדגישה הגישה את..... יחסה של הגישה לערך החירות הוא..... ולערך השוויון הוא..... מתוך השקפת עולם זו האחריות לענייניו החברתיים – כלכליים של הפרט מוטלת על..... לשם כך מידת המעורבות וההתערבות של המדינה בתחום החברתי – כלכלי צריכה להיות

1. שאלות לתרגול

שאלות ידע

1. הסבר מדוע מכונת המדינות הדמוקרטיות המפותחות "מדינת רווחה".
2. מהי מדינת רווחה?
3. הסבר מדוע נבדלות מדינת הרווחה זו מזו.
3. הצג הבדל אחד בין "סעד" ל"רווחה".

שאלת אירוע:

1. בדברו על המדינה היהודית שתקום, תיאר זאב ז'בוטינסקי¹⁴ את האופי החברתי – כלכלי שלדעתו צריכה לשאת המדינה. על פי השקפת עולמו, תפקידה של המדינה הוא לשרת את היחיד, והתערבותה בחיי האזרחים צריכה להיות מועטה ככל האפשר. ז'בוטינסקי התנגד בכל תוקף לתפקיד המרכזי שמעמד הפועלים ממלא ביצירת החברה היהודית בארץ-ישראל.

לדבריו, לכל אדם ישנם צרכים אלמנטאריים הכוללים חמישה דברים: מזון - מעון - מלבוש - מורה – מרפא: 'חמש פעמים מ"ם'. ביחס לכל אחד מן הצרכים הללו קיים בכל מדינה ובכל תקופה מושג ידוע על מינימום מספיק. חובתה של המדינה צריכה להיות: כל אדם שמודיע שהוא דורש את 'חמש המ"מ', צריך לקבל אותן. לכן בידי המדינה צריכה להיות תמיד האפשרות לספק את 'חמש המ"מ' לכל אותם האזרחים שידרשו אותן. המדינה תיטול אותן בכוח מן האומה, ממש כמו שהיא נוטלת כיום מיסים לצרכים אחרים ומטילה חובת גיוס לצבא על בני אדם צעירים .

[מעובד מתוך אתר מט"ח [האבות המייסדים של הציונות](#) - מתוך: 'הגאולה הסוציאליטית', דער מאמענט, 1934; כתבים, כרך 'רשימות', 297 – 2]

- א. ציין והצג את הגישה החברתית-כלכלית המתאימה למשנתו של ז'בוטינסקי.
- הסבר כיצד גישה זו באה לידי ביטוי בקטע.
- ב. ציין והצג שני מאפיינים של מדינת הרווחה אליהם מתייחס ז'בוטינסקי בדבריו.
- הסבר כיצד המאפיינים שהצגת באים לידי ביטוי בקטע.

שאלות טקסט¹⁵

בין אמריקה לסקנדינביה

עינת וילף (מנהלת לשעבר בקרן הון סיכון. ח"כ מטעם מפלגת העבודה בכנסת ה-18) YNET 30.7.2003

האמריקנים סוגדים לכוחות השוק החופשי; הסקנדינבים משתמשים בכספי ציבור לטובת הציבור, ואילו אנחנו צריכים לקבל החלטה פוליטית איזה מודל כלכלי מתאים לנו.

בנימין נתניהו הצליח להעביר את תוכניתו הכלכלית הרדיקלית בהצלחה יחסית מסיבה אחת בלבד – הוא שכנע אותנו שהצעדים שהוא נוקט הם היחידים האפשריים לאור המצב הכלכלי. לדבריו, אין ברירה. נתניהו צודק לגבי הצורך לנקוט צעדים כלכליים למניעת הידרדרות המשק. הוא אינו צודק כשהוא טוען שהצעדים שהוא בחר לנקוט הם היחידים האפשריים.

אין זה מפתיע שנתניהו בחר להתעמת עם בן-גוריון וכצנלסון כיריביו האידיאולוגים בנושא הכלכלי. האיום בסוציאליסטים מתים נועד לשכנע אותנו שהסוציאליזם מת והקפיטליזם חי. אבל זהו עיוות של הוויכוח. מאז שהקומוניזם שלט במחצית העולם והקפיטליזם עמד בטהרתו, זרמו קצת מים בוולגה. כלכלת השוק ניצחה, אבל מדינת הרווחה ניצחה גם כן. היום אנחנו פועלים בספקטרום הצר שבין אמריקה לסקנדינביה. אלה שני הקצוות של השיטה היחידה שהוכיחה את יכולתה לייצר עושר ואיכות חיים לאורך זמן - שילוב בין כלכלת שוק למדינת רווחה. גם המודל האמריקני וגם הסקנדינבי עובדים. גם ארה"ב וגם מדינות סקנדינביה הן מן המדינות העשירות בעולם ומן מובילות לפי מדד ההתפתחות האנושית של האו"ם.

¹⁴ זאב ז'בוטינסקי (1880-1940) מנהיג ציוני, סופר ועיתונאי. ממקימי הגדודים העבריים, הקים את המפלגה הרוויזיוניסטית
¹⁵ המאמר מופיע כאן במלואו. אם מבקשים להשתמש בטקסט זה למבחן יש צורך לעבד את המאמר ולקצרו בהתאם לצרכים, ובלבד שהעיבוד יישאר נאמן למקור [אמירה זו נכונה לגבי כל עיבוד טקסט שאנו מבצעים]

ההכרעה בין שני הקצוות של הספקטרום היא הכרעה פוליטית הנטועה בסיבות תרבותיות עמוקות. המודל האמריקני מתאים לאמריקנים, והסקנדינבי מתאים לסקנדינבים.

בארה"ב, הקפיטליזם הוא הרבה יותר משיטה כלכלית. הוא תפיסה תרבותית עמוקה. המקבילה הכלכלית של אהבת החופש האמריקני. הוא משקף את החשדנות ההיסטורית של האמריקנים כלפי ממשל מרכזי חזק ואת האינדיבידואליזם שעוצב בספר. הוא נשען על אתוס החלום האמריקני, לפיו 1% כשרון ו-99% עבודה קשה יובילו אותך לכל מקום ולכל דבר. הרעיון שהמדינה תדאג לו מהעריסה ועד הקבר זר לאזרח האמריקני ואף חשוד בעיניו. ארה"ב היא מדינה של יזמים בדם.

גם השיטה הסקנדינבית יושבת על יסודות תרבותיים עמוקים. מדינות סקנדינביה מתאפיינות באמון עמוק במכשיר המדינה וביכולת המערכת הציבורית לדאוג לצרכיו של האזרח. במקרה שלהם הם גם צודקים. המדינות הסקנדינביות הוכיחו יכולת מופלאה לנהל את כספי הציבור לטובת הציבור. הסקנדינבים נהנים מחינוך גבוה חנם, חופשות ארוכות, פנסיות נדיבות, יציבות במקום העבודה, ותמיכה בחיי משפחה מאוזנים. אלו מדינות של מעמד בינוני, המקדשות את ההרמוניה החברתית. המילה המאפיינת יותר מכל את תודעתם היא המילה השבדית "לוגום" – "המידה הנכונה" – לא יותר מדי, לא פחות מדי, איזושהי "אמצעיות בריאה".

שאלת מיקומה של ישראל בספקטרום שבין ארה"ב לסקנדינביה היא פוליטית ותרבותית, לא כלכלית. מחד, בישראל יש כוחות יזמיים אדירים, ומאידך מסורת של סולידריות ציונית ויהודית. מנגנון המדינה הוכיח יכולת לבנות מדינה מתקדמת, מפותחת ועשירה יש מאין, אבל גם הגיע לרמות שחיתות ובזבז משאבים המאיימות לחסל את אמון הציבור במדינה כגורם חיובי ומיטיב. חלק מאתנו אינו מאמין ביכולתה של המדינה לנהל כספי ציבור, וחלק אחר אינו מאמין ביכולתו שלו לנהל את חייו ללא המדינה. בינתיים הצלחנו לייצר מצב המתבטא בשילוב המופלא שבין אי-שוויון אמריקני למסים סקנדינביים.

ההכרעה שלנו, בין אם נבחר במודל האמריקני, במודל הסקנדינבי או במשהו באמצע, היא הכרעה פוליטית. אמון עיוור ב"מומחים לכלכלה" הטוענים ש"אין ברירה" הוא התחמקות פושעת שלנו כציבור מאחריותנו לעיצוב החברה.

© כל הזכויות שמורות
-לשימוש פנימי-

שאלות:

1. **הצג את הגישה [השקפת העולם] הליברלית בתחום החברתי – כלכלי. הסבר כיצד גישה זו באה לידי ביטוי בקטע.**
2. **הצג את הגישה [השקפת העולם] הסוציאל - דמוקרטית בתחום החברתי – כלכלי. הסבר כיצד גישה זו באה לידי ביטוי בקטע.**
3. **מהי "מדינת רווחה"? הסבר, על פי הקטע, כיצד מהוות גם ארצות הברית של אמריקה וגם מדינות סקנדינביה, למרות השונות הגדולה ביניהן, מדינות רווחה.**

שאלה לדיון:

4. **הכותבת טוענת שמדינת ישראל הצליחה "לייצר מצב המתבטא בשילוב המופלא שבין אי-שוויון אמריקני למסים סקנדינביים".
א. הסבר טענה זו.
ב. הצע שילוב אחר, חיובי, אותו יכולה מדינת ישראל לאמץ. בסס את הצעתך על הנאמר בקטע.**

ז. העשרה - קישור להרצאות / סרטונים / נתונים

ראו באתר – [אזרחות](http://citizenship.cet.ac.il) - <http://citizenship.cet.ac.il>